

Інституційний механізм державного контролю за дотриманням принципів фінансування політичних партій в Україні

Ковбас І. В.¹, Меленко С. Г.², Михайлюк В.С.³

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2025	Право	328.185:336.1:329(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18284187>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню інституційного механізму державного контролю за дотриманням принципів фінансування політичних партій в Україні в контексті антикорупційних реформ, воєнного стану та євроінтеграційних зобов'язань держави. Обґрунтовано значення прозорого та підзвітного фінансування політичних партій як необхідної умови демократичної конкуренції, довіри громадян до політичних інститутів і запобігання політичній корупції. Розкрито зміст і взаємозв'язок ключових принципів фінансування партій, зокрема законності джерел, прозорості та підзвітності, рівності можливостей, цільового використання коштів і незалежності політичного процесу від тіньового впливу. Проаналізовано нормативно-правову базу, що регламентує фінансову діяльність політичних партій в Україні, а також повноваження та практику діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції як центрального суб'єкта інституційного контролю.

Окрему увагу приділено впливу пандемії COVID-19 та запровадження воєнного стану на функціонування механізму державного контролю, зокрема тимчасовому призупиненню фінансової звітності партій і перевірочних повноважень НАЗК, що створило ризики втрати прозорості та невідворотності відповідальності. Здійснено зіставлення української моделі контролю з міжнародними стандартами Ради Європи, GRECO, OECD та практиками окремих європейських держав. Виявлено основні проблеми чинної системи, серед яких правові колізії, обмежена ефективність санкцій, інституційна вразливість механізму контролю в умовах надзвичайних обставин. Обґрунтовано напрями відновлення й удосконалення державного контролю за фінансуванням політичних партій, спрямовані на забезпечення стійкості демократичних інститутів, виконання міжнародних зобов'язань України та підвищення довіри суспільства до політичного процесу.

Ключові слова: фінансування політичних партій, державний контроль, політична корупція, НАЗК, прозорість, підзвітність, воєнний стан, євроінтеграція.

¹ доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, <https://orcid.org/0000-0001-7039-1586>

² доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича <https://orcid.org/0000-0002-3912-548X>

³ аспірант кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету

Institutional Mechanism of State Control over Compliance with the Principles of Political Party Financing in Ukraine

Abstract. The article examines the institutional mechanism of state control over compliance with the principles of political party financing in Ukraine in the context of anti-corruption reforms, martial law, and the country's European integration commitments. The significance of transparent and accountable political party financing as a prerequisite for democratic competition, public trust in political institutions, and the prevention of political corruption is substantiated. The content and interconnection of key principles of party financing are disclosed, including the legality of funding sources, transparency and accountability, equality of opportunities, targeted use of funds, and the independence of the political process from shadow influence. The regulatory framework governing the financial activities of political parties in Ukraine is analyzed, along with the powers and enforcement practice of the National Agency on Corruption Prevention as the central actor of the institutional control mechanism.

Special attention is given to the impact of the COVID-19 pandemic and the introduction of martial law on the functioning of state control, in particular the temporary suspension of party financial reporting and the supervisory powers of the National Agency on Corruption Prevention, which has generated risks of diminished transparency and weakened inevitability of liability. The Ukrainian model of control is compared with international standards of the Council of Europe, GRECO, and the OECD, as well as with selected European practices. The study identifies the main shortcomings of the current system, including legal inconsistencies, limited effectiveness of sanctions, and institutional vulnerability of the control mechanism under extraordinary circumstances. The paper substantiates directions for restoring and improving state control over political party financing aimed at strengthening the resilience of democratic institutions, fulfilling Ukraine's international obligations, and increasing public confidence in the political process.

Keywords: political party financing, state control, political corruption, National Agency on Corruption Prevention, transparency, accountability, martial law, European integration.

Вступ

Ефективний державний контроль за фінансуванням політичних партій є необхідною умовою прозорості політичного процесу та запобігання політичній корупції. Фінансові ресурси партій прямо впливають на рівні політичної конкуренції та довіру громадян, тому держава має забезпечити чіткі правила і механізми нагляду за дотриманням принципів партійного фінансування. Сучасна Україна, переживаючи глибокі трансформації, зокрема антикорупційні реформи після Революції Гідності, а також екзистенційні виклики, пов'язані з війною і євроінтеграцією, активно вибудовує інституційну систему контролю у цій сфері. Законодавчі новації 2015 року запровадили державне фінансування партій, регулярну звітність та обмеження внесків, що значно підвищило прозорість та зменшило вплив олігархічного капіталу [1]. Водночас пандемія і воєнний стан спричинили тимчасове призупинення звітування партій, що загрожує відкатом у досягнутій відкритості [2]. У цьому контексті особливо актуальним є аналіз ключових понять і принципів фінансування партій, функціонування інституційного механізму державного контролю в Україні, а також виявлення проблем та шляхів його вдосконалення з огляду на міжнародні стандарти та зобов'язання України.

Мета статті – комплексно проаналізувати інституційний механізм державного контролю за дотриманням принципів фінансування політичних партій в Україні з акцентом на нормативні засади та практику діяльності НАЗК, відповідність національної моделі міжнародним стандартам (Рада Європи, GRECO, OECD), а також виявити ключові проблеми функціонування контролю в умовах пандемії та воєнного

стану й обґрунтувати напрями його відновлення та вдосконалення з огляду на антикорупційні зобов'язання та євроінтеграційний курс України.

Результати

Фінансування політичних партій охоплює всі форми матеріальної підтримки їх діяльності – як приватні джерела (членські внески, пожертви фізичних і юридичних осіб), так і державне фінансування, а також витрати на виборчі кампанії та референдуми. Політичним є те фінансування, що безпосередньо впливає на партії та виборні органи влади [3]. В українському законодавстві встановлено низку принципів фінансування партій, ключовими серед яких є: законність і допустимість джерел (заборона незаконних та іноземних внесків, анонімних пожертв тощо), прозорість та підзвітність (обов'язкове декларування та оприлюднення фінансових звітів партій, розкриття великих внесків [4; 5]), рівність можливостей (створення справедливих умов конкуренції, зокрема через пропорційний розподіл державних коштів між партіями [6]), незалежність політичного процесу від тіньового впливу (обмеження приватних донорів, уникнення залежності від олігархів шляхом державної підтримки [1]) та цільове використання коштів (державні кошти мають витрачатися виключно на статутну діяльність). Наприклад, українське право чітко забороняє фінансування партій іноземними державами чи анонімними особами [4], що відображає принцип національного суверенітету у політиці і законності джерел фінансування.

Суміжними поняттями є фінансування виборчих кампаній (витрати на передвиборчу агітацію та діяльність виборчих фондів), яке тісно пов'язане з фінансуванням партій, але регулюється окремо виборчим законодавством. В українській практиці політичні партії зобов'язані подавати щоквартальні звіти про поточну діяльність, а також окремі звіти щодо виборчих фондів після кожних виборів або референдумів [3]. Таким чином забезпечується комплексна прозорість як у міжвиборчий період, так і під час виборчих перегонів. Інший важливий термін – державний контроль (нагляд) за партійним фінансуванням – означає діяльність уповноважених органів держави, спрямовану на моніторинг дотримання партіями встановлених правил фінансової діяльності, перевірку звітності, виявлення порушень та притягнення винних до відповідальності. Державний контроль слід відрізнити від регулювання як встановлення правил: якщо нормативне регулювання визначає «правила гри», то контроль забезпечує їх виконання і реагує на порушення [7]. В Україні обидва аспекти тісно поєднані: закон встановлює принципи і обмеження фінансування, а спеціалізований орган здійснює контрольні функції.

Варто підкреслити, що дотримання принципів фінансування партій – це необхідна умова вільних і чесних виборів та належного державного управління. Прозоре фінансування унеможливує приховані вливання незаконних коштів, сприяє усвідомленому вибору виборців та забезпечує доброчесність влади. Натомість порушення правил фінансування (незадекларовані витрати, підкуп виборців, «тіньові» донори тощо) розглядається як форма політичної корупції, яка тісно пов'язана з іншими корупційними правопорушеннями – підкупом, хабарництвом, незаконним лобіюванням [8]. Саме тому принцип невідворотності покарання за фінансові зловживання партій є наріжним: лише неминучість відповідальності здатна гарантувати реальну підзвітність партій і відвернути корупцію у політиці.

Запровадження ефективного контролю за фінансуванням політичних партій – це міжнародно-визнаний інструмент боротьби з корупцією та зміцнення демократії. Ще Комітет Міністрів Ради Європи в резолюції (97)24 визначив серед «20 керівних принципів боротьби проти корупції» необхідність створення правил фінансування

партій і виборчих кампаній, що протидіятимуть корупції [3]. На виконання цього принципу була прийнята Рекомендація Ради Європи (2003)⁴ про спільні правила контролю за фінансуванням політичних партій та кампаній, яка стала базисом для реформ у багатьох державах [9]. Моніторинг дотримання цих правил здійснює GRECO – Група держав проти корупції [3]. Згідно з її звітами, хоча більшість європейських країн зробили кроки до прозорості, все ще «значна кількість держав не має справді незалежного наглядового органу» у сфері партійних фінансів, або ж такі органи обмежені у функціях; часто санкції за порушення є слабкими або не застосовуються [10]. Така ситуація актуалізує значення інституційної незалежності органів контролю та наявності ефективних механізмів відповідальності.

Міжнародні стандарти наполягають на кількох ключових засадах. По-перше, заборона недопустимих джерел фінансування: типово забороняються внески від іноземних суб'єктів, державних підприємств, анонімні пожертви – такі норми є і в Україні (Закон «Про політичні партії в Україні» №2365-III) [11], і в більшості демократичних країн. По-друге, прозорість і відкритість інформації: партії мають подавати фінансові звіти і робити їх публічними у зручному для громадськості форматі [12]. Наприклад, країни ЄС зобов'язують оприлюднювати дані про великих донорів, кредити, майно партій тощо. Україна відповідає цим критеріям – усі партійні звіти доступні на єдиному онлайн-порталі POLITDATA [4]. По-третє, наявність незалежного наглядового органу. У різних державах цю функцію виконують спеціальні органи: виборчі комісії (як у Великій Британії чи Польщі), органи аудиту чи протидії корупції, парламентські комітети або судові інституції. Світовий досвід демонструє, що оптимальною є модель, коли контроль здійснює незалежний від уряду орган із достатніми повноваженнями. В Україні таку роль відведено НАЗК – Національному агентству з питань запобігання корупції, що відповідає міжнародним рекомендаціям щодо створення спеціалізованого інституту для нагляду за фінансами політики [13]. По-четверте, державне фінансування партій визнається належною практикою для зменшення впливу приватних грошей. Більшість європейських демократій мають усталені системи бюджетної підтримки партій, поєднані з обмеженнями приватних внесків та прозорими механізмами контролю. Досвід показує, що значна частка публічних коштів у бюджетах партій знижує їхню залежність від тіньових спонсорів. Для прикладу, в Україні частка державного фінансування становила до 96% сукупних доходів партій (станом на 2020 рік) – це свідчить про сильну залежність партій від бюджету, але водночас вказує на те, що приватні пожертви або мізерні, або приховані. OECD рекомендує Україні вдосконалити моніторинг, щоби виявляти усі джерела фінансування, зокрема і ті, що можуть залишатися «в тіні» [4].

Компаративний аналіз окремих аспектів підтверджує, що українська система контролю загалом відповідає сучасним тенденціям, хоча має свої особливості. Наприклад, щодо періодичності фінансової звітності: в Україні партії зобов'язані подавати розгорнуті звіти щокварталу [4], тоді як у багатьох державах ЄС (Польща, Німеччина, Латвія) звітність є щорічною. Частіша звітність підвищує оперативність контролю, але є більш обтяжливою; водночас вона була запроваджена свідомо, як елемент антикорупційної політики України після 2015 року [1]. Інші приклади: Латвія створила відкриту онлайн-базу даних пожертв партіям, куди в режимі реального часу вносяться відомості про донорів – цей інструмент підвищує прозорість і може слугувати моделлю для України; у Німеччині закон вимагає, аби в річному фінансовому звіті партії зазначалося також число її членів, які сплачують внески – це забезпечує додаткову підзвітність стосовно бази партійної підтримки [14]. Українське ж законодавство натомість фокусується на розкритті зовнішнього фінансування і не зобов'язує розкривати кількість членів, але детально регламентує структуру звіту про майно, доходи, витрати і фінансові зобов'язання партії.

В цілому, міжнародні стандарти й досвід підтверджують: інституційний механізм контролю має бути прозорим, незалежним, всеосяжним і підкріпленим належними санкціями. Україна задекларувала прихильність цим принципам, зокрема взявши на себе зобов'язання впровадити рекомендації GRECO та виконуючи вимоги статті 7(3) Конвенції ООН проти корупції щодо прозорості фінансування політичних кандидатів і партій [2]. На шляху євроінтеграції посилення контролю за партійними фінансами прямо зазначено в Дорожній карті переговорів про вступ до ЄС (2025), де передбачено підвищення прозорості фінансування та ефективності механізму контролю і відповідальності в цій сфері [3].

В Україні інституційний механізм контролю за дотриманням принципів фінансування політичних партій сформувався внаслідок реформ 2015–2016 років, відомих як заходи із запобігання політичній корупції. Базовими актами є Закон України «Про політичні партії в Україні» (2001 р. №2365-III, зі змінами) [15] та Виборчий кодекс (2019 р.), які встановлюють правила фінансової діяльності партій та виборчих фондів, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 212-15 – 212-21) і Кримінальний кодекс (ст.159-1), що передбачають відповідальність за їх порушення [1; 3]. Центральним елементом механізму є Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) – незалежний державний орган, уповноважений забезпечувати нагляд за партійними фінансами. Відповідно до ч.1 ст.17 Закону «Про політичні партії», НАЗК контролює своєчасність та повноту подання партіями щоквартальних фінансових звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання, а також дотримання встановлених обмежень фінансування [13]. Зокрема, Агентство перевіряє: 1) цільове використання бюджетних коштів, виділених партіям на статутну діяльність; 2) своєчасність і повноту подання партійних фінзвітів; 3) звітність виборчих фондів під час національних і місцевих виборів; 4) наявність аудиторського висновку щодо фінансової діяльності партії (для партій, що отримують держфінансування). Таким чином, НАЗК виступає єдиним координуючим центром фінансового контролю партійного життя, а також веде Єдиний державний реєстр звітів партій POLITDATA – публічну електронну базу, де акумулюються всі подані звіти. Реєстр забезпечує відкритість даних і спрощує аналіз інформації як для держави, так і для громадськості.

Партії зобов'язані звітувати щоквартально (до 40 днів по закінченні кварталу) за уніфікованою формою звіту, затвердженою НАЗК [14]. У звіті детально відображаються всі отримані доходи (внески від фізичних осіб з іменним зазначенням кожного, членські внески, кошти державного фінансування тощо) та всі здійснені витрати із розбивкою за напрямками, а також майно і фінансові зобов'язання партії. Стаття 17 Закону визначає загальну структуру і періодичність звітності, а НАЗК розробило стандартну форму і порядок подання, що уніфікує процес для всіх партій. Крім того, після кожних виборів партії та кандидати (через уповноважених розпорядників фондів) подають окремі звіти про використання коштів виборчих фондів. НАЗК аналізує подані звіти на предмет повноти та достовірності відомостей. Виявивши можливі порушення – наприклад, прийняття внеску від забороненого джерела, перевищення граничної суми пожертви, неподання або несвоєчасне подання звіту, подання завідомо недостовірних даних – НАЗК складає протокол про адміністративне правопорушення і направляє його до суду [3]. Санкції за такими протоколами передбачені КУпАП і включають штрафи та конфіскацію незаконних внесків. Якщо виявлено ознаки кримінального правопорушення (скажімо, умисне отримання значних сум із заборонених джерел), матеріали передаються до правоохоронних органів для відкриття провадження за ст.159-1 КК України. Законодавство також наділяє НАЗК правом звертатися до суду щодо зупинення державного фінансування партії у разі грубих порушень: зокрема, при неподанні або неналежному поданні звітності державні виплати партії можуть бути тимчасово призупинені чи скасовані.

Починаючи з 2016 року, партії, що подолали 5% бар'єр на парламентських виборах, отримують щорічно кошти з державного бюджету на статутну діяльність (також була норма про фінансування партій, які набрали від 2% голосів, але її дію призупинено). У 2019–2020 роках обсяг такої підтримки становив сотні мільйонів гривень і розподілявся пропорційно голосам виборців [6]. Державне фінансування виконує дві функції: підтримує партійну інституційну спроможність (особливо опозиційних та нових партій) і створює стимули до прозорості, адже використання бюджетних коштів контролюється прискіпливіше, а їхнє нецільове витрачання або фінансова недисциплінованість веде до санкцій [3]. НАЗК моніторить кожну копійку державних коштів, витрачених партією, на відповідність дозволеним напрямом (агітація, оренда приміщень, зарплати апарату тощо). За порушення цільового використання або нездатність відзвітувати партія ризикує втратити подальше фінансування. Унаслідок реформи політичні сили стали менш залежними від вузького кола заможних спонсорів, оскільки «державне фінансування ... зменшило рівень залежності партій від великих донорів і знизило ризики корупції в політиці» [1]. Запроваджений механізм частково компенсував скорочення чисельності партійних членів і обсягу членських внесків, переорієнтував діяльність партій із фандрейзингу на внутрішній організаційний розвиток, а також сформував умови для чесної політичної конкуренції та появи нових політичних сил. Отримані результати підтверджують, що інституційний механізм контролю охоплює фінансову підтримку, пов'язану з вимогами підзвітності, і виконує стимулювальну функцію поряд із регулятивною.

За кілька років функціонування нової системи державний контроль дав відчутні результати. Партії вперше почали публічно розкривати детальну інформацію про свої фінанси, доступну як НАЗК, так і виборцям та ЗМІ. Налагоджено процедуру зовнішнього незалежного аудиту: партії, що отримують бюджетні кошти, щороку наймають аудиторську фірму і подають її висновок до НАЗК [13] – ще один рівень перевірки. НАЗК продемонструвало політичну неупередженість, притягнувши до відповідальності за фінансові порушення навіть партію влади вже у 2020 році [3]. За даними Агентства, лише за перший рік дії реформи до адміністративної відповідальності було притягнуто десятки партій, накладені штрафи за пропущення строків звітності, неправдиві відомості, незаконні внески тощо, що суттєво підвищило рівень фінансової дисципліни. Водночас виявилися і недоліки. Зокрема, юридичний аналіз показав наявність колізій між різними законами щодо форми та способу подання звітів [14], що вимагало технічних правок. Проблемаю залишалася слабкість санкцій: адміністративні штрафи відносно малі, а довести кримінальне порушення складно. Крім того, не всі партії сумлінно виконували нові вимоги – частина дрібних партій ігнорувала подання звітів або подавала нульові показники, через що НАЗК мусило звертатися до суду про припинення їх державної підтримки. Незважаючи на це, до 2020 року можна було говорити про поступове становлення дієвого контролю: фінансова прозорість стала новим стандартом української політики, а політичні суб'єкти почали враховувати ризики покарань за порушення правил. Показово, що ухвалення закону про прозоре фінансування партій було однією з умов отримання Україною безвізового режиму з ЄС у 2017 році [16]. Таким чином, механізм державного контролю партійних фінансів в Україні інтегрований у ширший контекст антикорупційних зобов'язань та міжнародної підтримки демократичних інституцій.

Попри сформовану нормативну базу, реалії 2020–2023 років кинули серйозні виклики системі контролю за партійними фінансами. Пандемія COVID-19, а згодом і військовий стан стали підставою для тимчасового послаблення вимог фінансової звітності партій. Зокрема, парламент у 2020 році, посиляючись на карантинні обмеження, прийняв зміни, що призупинили обов'язок подання квартальних звітів партій на період карантину. В результаті НАЗК отримало останні повні партійні звіти ще за IV квартал

2020 року [2]. Надалі дію звітування продовжували відкладати: з початком повномасштабного російського вторгнення в лютому 2022-го Верховна Рада відтермінувала подання фінансових звітів партій на весь період воєнного стану. Одночасно законом було зупинено повноваження НАЗК щодо перевірки та оприлюднення таких звітів. Фактично інституційний механізм контролю поставили на паузу в найкритичніший для держави час. Аргументувалося це питаннями безпеки та неможливістю партій нормально функціонувати під час війни. Проте наслідки виявилися проблемними: уже три роки основні парламентські партії продовжують отримувати державні кошти, не звітуючи про їх витрати публічно [2]. За повідомленнями, з 2020 по 2023 рр. сукупно було виділено сотні мільйонів гривень, використання яких залишилося непрозорим для суспільства. Більше того, через законодавчі неузгодженості стало незрозумілим, коли саме поновиться звітування: різні прийняті закони містять конфліктні норми щодо моменту відновлення обов'язку (то після завершення карантину, то після війни). Така невизначеність підриває принцип правової визначеності та ставить під сумнів виконання Україною міжнародних стандартів прозорості в умовах кризи.

Вимушене послаблення нагляду викликало занепокоєння експертної спільноти і партнерів України. По-перше, неподання звітів за тривалий період означає неможливість притягнути порушників до відповідальності: строк давності для адмінправопорушень становить 2 роки, тож після відновлення роботи НАЗК більшість можливих проступків 2020–2021 рр. вже не зможуть бути покарані. Існує ризик, що партії взагалі не подадуть «пропущені» звіти, аби не викрити можливі зловживання (скажімо, витрати державних коштів за нецільовим призначенням чи приховане фінансування, отримане під час виборів 2020 року). По-друге, відсутність прозорості створює поле для корупційних зловживань: політичні гравці можуть наразі залучати кошти сумнівного походження – зокрема від олігархів або навіть від ворожих іноземних джерел – без страху бути викритими, що особливо небезпечно напередодні майбутніх виборчих кампаній: якщо контроль не відновити до чергових виборів, існує загроза, що вибори будуть фінансовані «чорним налом» та підривними грошима, що спотворить демократичний процес [17]. По-третє, унікальна ситуація війни призвела до заборони низки політичних партій (насамперед проросійських) рішеннями судів. Постало питання: чи не витрачали ці заборонені партії державні кошти або інші ресурси на діяльність, шкідливу для України, поки контроль був відсутній. Наприклад, партія ОПЗЖ отримувала значне бюджетне фінансування до 2022 року – і суспільство має право знати, чи не використовувалися ці гроші на антидержавні цілі. Без звітів з'ясувати це вкрай складно. Тому, продовження «мораторію» на фінансову прозорість партій становить загрозу для національної безпеки та демократичної підзвітності.

Окремим викликом стало питання про доцільність збереження бюджетних виплат партіям, коли країна потребує максимальних ресурсів на оборону. У 2022 році група народних депутатів ініціювала законопроект про повне припинення державного фінансування партій до кінця року, аргументом якого було, що зекономлені ~690 млн грн можна спрямувати на армію і соціальні потреби [6]. Проти виступили представники антикорупційних органів і громадськості, наголосивши, що не можна руйнувати інститут держфінансування, який вже дав позитивний ефект. НАЗК пропонувало компроміс: тимчасово зменшити обсяг виплат, але обов'язково відновити сувору підзвітність за використання кожної гривні. Варто зазначити, що у квітні 2022-го Рада вже скоротила фінансування на 10% і виплатила партіям лише кошти за I квартал (до початку вторгнення). Врешті, Верховна Рада утрималася від повного скасування фінансування, усвідомлюючи корупційні ризики: раптова відмова від бюджетних коштів різко підвищила б залежність політиків від тіньових спонсорів і олігархів, нівелюючи антикорупційні досягнення [2]. На сьогодні державне фінансування збережене, але має

сенс переглянути його механізми під час війни – можливо, прив'язати виплати до мінімальної активності звітування чи запровадити тимчасові цільові обмеження, щоби гроші витрачалися на освіту виборців, аналітику, а не на зайві політичні реклами.

Ще одна проблемна ділянка – це неузгодженість та слабкість правових норм про відповідальність. Як згадувалося, існують колізії між статтями Адміністративного кодексу і положеннями закону про партії та Виборчого кодексу. Бланкетні норми сформульовані невдало, через що суди часто помиляються в кваліфікації правопорушень [3]. Більшість справ про порушення правил фінансування розсипаються або затягуються, винні уникають покарання, використовуючи прогалини процедури та недосконалість судової системи. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки прямо зазначає, що значна частина порушників у сфері фінансування партій лишається непокараними, і передбачає заходи з удосконалення процедури притягнення до відповідальності [3]. Зокрема, у межах «деолігархізації» пропонувалося віднести тяжкі порушення партійного фінансування до підслідності НАБУ та підсудності Вищого антикорупційного суду – тобто розглядати їх як різновид корупційних злочинів під юрисдикцією антикорупційних органів. Поки що цього не зроблено, але сам факт такої ініціативи відображає розуміння, що фінансова прозорість є частиною антикорупційної архітектури держави.

З огляду на вищезазначене, назріла необхідність якнайшвидше відновити повноцінний інституційний контроль за партійними фінансами навіть у складних умовах. По-перше, експерти одностайно закликають негайно повернути обов'язкове фінансове звітування партій (хоча б у електронній формі через POLITDATA) з урахуванням воєнних реалій. Можна передбачити розумні виключення – наприклад, дозволити партійним осередкам на окупованих чи прифронтових територіях подавати неповні дані, або відкласти публікацію чутливих відомостей до закінчення бойових дій. Але принцип прозорості не має бути принесений у жертву війні. По-друге, необхідно поновити повноваження НАЗК з перевірки звітів негайно, не очікуючи кінця воєнного стану. Агентство заявило про свою повну готовність знову здійснювати контроль [3] – потрібен лише законодавчий сигнал. По-третє, слід уникнути скасування державного фінансування: навпаки, його стабільність повинна бути гарантована (можливо, у меншому обсязі), адже державні кошти – це «якір», який утримує партії в полі легальної підзвітності. Якщо забрати цей якір, корабель партійного фінансування може віднести у «тіньову гавань» олігархічних і кримінальних грошей. По-четверте, пріоритетним є ухвалення нового закону про політичні партії, проект якого розробляється з 2019 року [2]. Зазначений закон повинен системно вирішити всі виявлені проблеми: гармонізувати норми про відповідальність, уточнити процедури звітування, посилити вимоги внутрішньопартійної демократії і фінансового аудиту, а також врахувати рекомендації Венеціанської комісії щодо прозорості партійної діяльності [18]. Важливо, що підготовка цих змін відбувалася у співпраці з експертним середовищем і громадянським суспільством – це забезпечує їх якість та відповідність європейським стандартам. Наразі, в умовах кандидатства України в ЄС, прийняття оновленого партійного законодавства стане вагомим кроком до інституційної зрілості української демократії. По-п'яте, варто продовжити інтеграцію сучасних технологічних рішень у контроль: розвивати аналітичні інструменти НАЗК для автоматичного аналізу звітів, обміну даними з податковими і правоохоронними органами, впровадити відкриті API до реєстру POLITDATA для зовнішніх аналітиків і журналістів. Такі кроки підвищать виявлення прихованих потоків і підсилить превентивну компоненту контролю.

Варто підкреслити, що війна не виправдовує згорання демократичних стандартів, навпаки – вимагає ще більшої прозорості та довіри між владою і суспільством. Як зазначає Міжнародна фундація виборчих систем, Україна має всі шанси стати прикладом для світу, як забезпечувати неперервність ключових реформ навіть під час війни [2].

Контроль за фінансуванням партій належить до критично важливих реформаторських напрямів. Посилення цього інституту на сучасному етапі формує підґрунтя для проведення чесних виборів після перемоги, оновлення політичної системи на засадах доброчесності та успішної інтеграції України в європейське співтовариство. Українське громадянське суспільство та партнери пильно стежать за цим процесом: показовим є факт, що у 2021 році спроба парламенту ухвалити недосконалий закон щодо відновлення партійної звітності наštтовхнулася на різкий протест НАЗК і понад 50 НУО, і Президент наклав на нього вето [19]. Такі дії свідчать: в Україні вже сформувався консенсус щодо неприпустимості відкату у питанні прозорості політичних фінансів.

Висновки

Інституційний механізм державного контролю за дотриманням принципів фінансування політичних партій в Україні пройшов стадію становлення і продемонстрував свою ефективність, але наразі потребує підтримки і вдосконалення перед лицем нових викликів. Основи цього механізму – незалежний контролюючий орган (НАЗК), всеосяжна законодавча база, обов'язкова звітність, публічність інформації, санкції за порушення та поєднання державного фінансування зі строгим наглядом – відповідають найкращим міжнародним практикам і спрямовані на забезпечення прозорості, законності та рівних умов у політиці. Реформа 2015–2019 років дала відчутні позитивні результати у вигляді підвищення фінансової дисципліни партій та зменшення їх залежності від олігархів. Проте тимчасове послаблення контролю в 2020–2022 роках оголило слабкі місця – брак стійкості механізму перед надзвичайними обставинами, правові колізії та недосконалості відповідальності, ризик втрати прозорості.

Вважаємо, що потрібно невідкладно відновити і підсилити державний контроль у сфері партійного фінансування. По-перше, прозорість і звітність мають бути відновлені без зволікань, навіть якщо для цього доведеться працювати в умовах війни з певними обмеженнями публікації даних. По-друге, система санкцій потребує перегляду: слід усунути прогалини, що дозволяють порушникам уникати покарання, та забезпечити невідворотність відповідальності, аж до кримінальної, за найбільш небезпечні фінансові зловживання. По-третє, державне фінансування партій повинно зберігатися як гарантія незалежності політики від приватного капіталу, але водночас мають бути жорстко контрольовані умови його використання, щоби жодна бюджетна гривня не була витрачена поза встановленими цілями. По-четверте, гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами має бути доведена до кінця – ухвалення нового закону про партії та імплементація рекомендацій Венеціанської комісії і GRECO стане вагомим кроком у цьому напрямі. І насамкінець, політична воля та інституційна незалежність контролюючого органу повинні залишатися незмінними: НАЗК повинно мати достатні ресурси і захист від політичного тиску, аби сумлінно виконувати свою місію арбітра фінансової прозорості.

Сучасна Україна веде боротьбу за фізичне виживання держави та водночас за збереження і розвиток демократичних інститутів. Забезпечення прозорості партійних фінансів – це складова цієї боротьби на внутрішньому фронті. Державний контроль у цій сфері має стати настільки ж невід'ємною нормою, як і свобода слова чи чесні вибори. Лише за умови відкритого і відповідального фінансування політичні партії зможуть виконувати свою конституційну роль виразників волі народу, а громадяни – довіряти владі. Чіткий і ефективний інституційний механізм контролю за партійними фінансами є запорукою стійкості української демократії, її очищення від корупції та успішної інтеграції в європейську спільноту. І хоча війна внесла корективи, Україна демонструє рішучість не згортати реформи: повернення до повної фінансової прозорості політики стане важливим сигналом того, що принципи верховенства права та доброчесності

переважають навіть у найскладніші часи. Такий підхід відображає послідовну державну позицію, зорієнтовану на майбутнє в колі зрілих демократій і готовність зміцнювати національні інститути контролю та підзвітності.

Список використаних джерел

1. Національне агентство з питань запобігання корупції. (б.р.). *Про державне фінансування політичних партій*. <https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannia-politychnykh-partii/>
2. Kuz, I., & Jepsen, H. H. (2023). *Advancing political integrity amid war: Restore political finance reporting*. IFES – The International Foundation for Electoral Systems. <https://www.ifes.org/news/advancing-political-integrity-amid-war-restore-political-finance-reporting>
3. Мохончук, Б. (2025). *Чому правила політичного фінансування та звітування потребують змін?* ОПОРА. <https://oporaua.org/vybory/chomu-pravy-la-politychnoho-finansuvannia-ta-zvituvannia-potrebuiut-zmin-25728>
4. OECD. (2025). *OECD public integrity indicators: Ukraine country fact sheet 2025*. <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/public-integrity/country-fact-sheets/OECD-Public-Integrity-Indicators-Ukraine-Country-Fact-Sheet-2025.pdf>
5. Ковбас, І., & Дякур, М. (2024). *Е-декларування як інструмент протидії корупції*. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/83.pdf
6. Феценко, І. (2022, 31 травня). *Партії можуть позбавити держфінансування у 2022 році*. Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/31/7349582/>
7. Kizyma, T., Maslii, V., & Hazylyshyn, O. (2025). *Фінансування політичних партій в Україні: наскільки ми наблизилися до європейських стандартів?* *Ekonomichnyu analiz*, 35(2), 359–369. <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/6391/6565657665>
8. Остапенко, О., & Флис, І. (2025). *Про адміністративно-правові засади діяльності політичних партій під час виборчих кампаній в Україні*. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (45), 93–99. <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/1651/1431>
9. Council of Europe, Committee of Ministers. (2003, April 8). *Recommendation Rec(2003)4 of the Committee of Ministers to member states on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns*. <https://rm.coe.int/16806cc1f1>
10. Organized Crime and Corruption Reporting Project. (2012). *Council of Europe report calls for transparency of political funding*. <https://www.occrp.org/en/news/council-of-europe-report-calls-for-transparency-of-political-funding>
11. Верховна Рада України. (2001, 5 квітня). *Закон України «Про політичні партії в Україні» № 2365-III*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
12. Kovbas, I. (2024). *Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства*. *Ehrlich's Journal*, (9), 52–57. <http://journals.chnu.chernivtsi.ua/index.php/Ehrlich/article/download/90/70>
13. National Agency on Corruption Prevention. (n.d.). *On prevention of political corruption*. <https://nazk.gov.ua/en/political-finance/>

14. Джуган, В. В. (2021). Державний контроль за фінансовою звітністю політичних партій: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*, (63), 51–55. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.9>
15. Верховна Рада України. (2001, 5 квітня). Закон України «Про політичні партії в Україні» (№ 2365-III, зі змінами). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
16. Kovbas, I. V. (2025). *Anti-corruption policy and its adaptation to martial law conditions*. Baltija Publishing. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/648/17206/36571-1>
17. Ковбас, І. (2024). *Матеріально-правові аспекти заборони діяльності політичних партій у мирний час та в умовах дії воєнного стану: міжнародні стандарти та перспективи для законодавства України*. <https://scholar.archive.org/work/6fiafcnm3rdsjmyag4dikzlr6y>
18. Bidenko, Y. (2022). *Ukraine: Nations in Transit 2022 country report*. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/ukraine/nations-transit/2022>